

Brocki, Zygmunt

O biografię Heweliusza

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 14/3, 577-578

1969

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RYS DZIAŁALNOŚCI WYBITNEGO POLSKIEGO PRZEDSTAWICIELA MERKANTYLIZMU

W nrze 2/1968 kwartalnika „Przegląd Ekonomiki Przemysłu Okrętowego” Stanisław Smoleński opublikował artykuł przedstawiający działalność Jana Ferdynanda Naxa, urodzonego w 1736 r. w Gdańsku, zmarłego w 1810 r. w Warszawie. Nax studiował matematykę, fizykę i botanikę, po przybyciu do Warszawy zainteresowanie swe skierował jednak na budownictwo lądowe i wodne. W latach 1759—1784 poszukiwał złoża soli, badał splawność rzek, budował pałace magnackie, a w Krakowie kamienice. Na zlecenie T. Czackiego sporządził mapę źródeł solnych, co przyniosło mu uznanie Towarzystwa Przyjaciół Nauk, wydał pracę *O soli krajowej*, za prace hydrologiczne w 1774 r. otrzymał indygenat szlachecki i urząd hydraulika Rzeczypospolitej. W 1784 r. osiadł w Sandomierskiem i poświęcił się głównie problematyce ekonomicznej. Wykładnię jego poglądów ekonomicznych stanowi *Wykład początkowych prawideł ekonomiki politycznej* [...], wydany w 1790 r. (w 1956 r. rzecz tę wydało Państwowe Wydawnictwo Naukowe). W 1806 r. Nax wrócił do Warszawy, zaliczony został w poczet członków Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (wcześniej już był członkiem gdańskiego Towarzystwa Przyrodniczego), brał aktywny udział w pracach tego Towarzystwa, interesując się szczególnie fizyką, mineralogią i astronomią.

S. Smoleński pisze m. in., że „wszechstronność [...] zainteresowań nie przeszkodziła Naxowi w precyzyjnym przedstawieniu poglądów na metodologię pracy naukowej”, co mu zapewniło trwale miejsce w historii polskiej myśli ekonomicznej; „jako przyrodnik i inżynier korzystał w swych pracach społeczno-ekonomicznych z metody badań nauk przyrodniczych”, np. „nie przedstawiało dlań żadnej wartości twierdzenie «matematycznym sposobem» nie udowodnione” (s. 69).

Większa część artykułu S. Smoleńskiego poświęcona jest omówieniu poglądów ekonomicznych tego wybitnego przedstawiciela polskiego merkantylizmu.

Z. Br.

Z HISTORII EGIPTOLOGII

W roczniku 13 (1968 r.) „Onomastica” Andrzej Czapkiewicz przedstawił artykuł *Z historii badań nad toponomastyką Egiptu*.

Zainteresowanie zagadnieniami toponomastycznymi starożytnego Egiptu pojawiło się niemal równocześnie z narodzinami egiptologii i już sam Jean François Champollion zagadnieniom tym poświęcił nieco uwagi w swym dziele *Monuments de l'Égypte*, wydanym w Paryżu w latach 1835—1845. W latach 1878—1880 w Lipsku ukazał się *Dictionnaire géographique de l'ancienne Égypte* egiptologa niemieckiego, Heinricha Karla Brugscha, profesora w Getyndze, założyciela do dzisiaj istniejącego „Zeitschrift für ägyptische Sprache und Altertumskunde”, w którym też w latach 1863—1892 ogłosił kilka prac z zakresu toponomastyki starożytnego Egiptu.

W artykule w „Onomastica” A. Czapkiewicz po krótkim wstępie zamieścił przegląd bibliograficzny prac z zakresu nazewnictwa geograficznego starożytnego Egiptu, gdzie zgromadził około 70 pozycji z okresu od 1835 do 1965 r.

Z. Br.

O BIOGRAFIĘ HEWELIUSZA

Józef Lassota w nrze 285/1968 „Głosu Wybrzeża” donosi w nocie „*Selenographia*” Jana Heweliusza, że w Nowym Jorku i Londynie ukazało się luksusowe wznowienie dzieła Jana Heweliusza *Selenographia sive Lunae descriptio* i przy

tej okazji pisze, że się można dopominać „o jakąś biografię gdańskiego astronoma, zawierającą charakterystykę jego twórczości naukowej i osiągnięć technicznych w zakresie budowy teleskopów. Nie wystarcza bowiem ilość informacji podanych przez *Wielką encyklopedię powszechną* oraz popularną broszurkę Edwarda Pokornego *Tropiciele niebieskich szlaków*, część 3, gdzie niełatwo jest znaleźć Heweliusza w rozdziale pt. *Pierwsze obserwatoria astronomiczne w Europie*”.

Dalej J. Lassota pisze, że tytułem do sławy Heweliusza jest nie tylko jego opis Księżyca, „ale także budowa pierwszego w Europie obserwatorium astronomicznego w Gdańsku¹, które Heweliusz wyposażył w instrumenty astronomiczne częściowo własnej konstrukcji”.

Dodajmy: Heweliusz założył swe obserwatorium w 1640 r. Nie dają o tym wzmianki autorzy hasła obserwatorium astronomiczne w t. 8 *Wielkiej encyklopedii powszechnej*, Krzysztof Serkowski i Józef Smak. Piszą oni: „W XVII w. powstały pierwsze o[bservatoria] a[stronomiczne] wyposażone w lunety: 1667—71 paryskie, 1675 Greenwich Observatory”. I dalej: „W Polsce o[bservatoria] a[stronomiczne] są przy uniwersytetach: w Krakowie [...]” itd., a więc mowa jest tu tylko o dzisiejszych obserwatoriach polskich.

Apel J. Lassoty należy popierać. Postać wielkiego astronoma gdańskiego i jego dzieła są nadal mało znane szerszym kręgom, nawet i historykom, o czym świadczą stale spotykane błędy, takie jak np. ten, że obserwatorium Heweliusza mieściło się w Głównym Mieście, nad Motławą, w gmachu dzisiaj będącym siedzibą Muzeum Archeologicznego, a nazywającym się Domem Przyrodników; w związku z tym Dom Przyrodników bywa przez wielu nazywany Domem Heweliusza (gdą w rzeczywistości kamienica ta z Heweliuszem nie ma nic wspólnego).

Zygmunt Brocki

KORESPONDENCJA HEWELIUSZA W ZBIORACH PARYSKICH

Jedną z uchwał sesji naukowej zorganizowanej w Gdańsku (przez Zakład Historii Nauki i Techniki PAN, Gdańskie Towarzystwo Naukowe i Gdański Oddział Polskiego Towarzystwa Fizycznego) w 1961 r. z okazji 350 rocznicy urodzin Jana Heweliusza², była uchwała o przeprowadzeniu prac nad korespondencją tego uczonego. W październiku i listopadzie 1966 r. korespondencję jego znajdującą się w zbiorach Bibliothéque Nationale i Bibliothéque de l'Observatoire w Paryżu zbadały — w myśl wymienionej uchwały — Anna Siemiginowska i Janina Urban, z czego zdały sprawę w t. 1 za 1967 r. „Libri Gedanenses” — rocznika Biblioteki Gdańskiej PAN w Gdańsku.

Z. Br.

DOKŁADNOŚĆ DAWNYCH MAP POLSKIEGO WYBRZEŻA BAŁTYKU

W roczniku 9 za 1967 r. „Zeszytów Geograficznych Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku” Jan Szeliga opublikował pracę *Dokładność szesnastowiecznych map wybrzeża polskiego*, a w roczniku 10 za 1968 r. — artykuł *Analiza dokładności wybranych map wybrzeża polskiego z XVII i XVIII wieku*. Tymi wybranymi mapami są: mapa Pomorza Zachodniego E. Lubina z 1618 r. (w skali 1 : 227 000) i Pomorza Gdańskiego P. Langaua z 1659 r. (w skali 1 : 205 000).

¹ Idzie tutaj o pierwsze w Europie obserwatoria wyposażone w lunety, co dopiero wynika, zresztą tylko częściowo, z drugiej części zdania Lassoty.

² Por. sprawozdanie z tej sesji w nrze 3/1961 „Kwartalnika”, s. 522.